

УДК 657

Рабошук А.В., к.е.н., доцент

Житомирський державний технологічний університет

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

В статті визначено підходи до сутності достовірності у бухгалтерському обліку; окреслено основні фактори, які впливають на забезпечення достовірної фінансової інформації; наведено характеристику основним шахрайським діям в бухгалтерському обліку.

Ключові слова: достовірність, фінансова звітність, шахрайство, фальсифікація фінансової звітності.

Raboshuk A.

THE PROBLEM OF ENSURING RELIABILITY OF FINANCIAL REPORTS

The main approaches towards the reliability in accounting have been defined in the article; the main factors, which influence on providing the reliable financial information, have been presented; the characteristics of common fraudulent actions in accounting has been disclosed.

Key words: reliability, financial reporting, frauds, falsification of financial reports.

Рабошук А.В.

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАДЕЖНОСТИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

В статье определены подходы к сущности достоверности в бухгалтерском учете; приведены основные факторы, влияющие на обеспечение достоверной финансовой информации; представлена характеристика основных мошеннических действий в бухгалтерском учете.

Ключевые слова: достоверность, финансовая отчетность, мошенничество, фальсификация финансовой отчетности.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Недостовірна інформація про фінансовий стан та результати діяльності суб'єктів господарювання унеможливує прийняття обґрунтованих та адекватних рішень, що, в підсумку, неминуче призводить до економічних втрат та введення в оману не тільки власників та інвесторів, а й державу та суспільство в цілому. Так, в «Національному звіті щодо шахрайства та зловживань на робочому місці» (2010 р.) Асоціації спеціалістів з розслідування шахрайства (ACFE) виявлено, шахрайства з фінансовою

звітністю виступають як одна з 3-х категорій корпоративного шахрайства, які призводять до суттєвих збитків. Як справедливо зазначив А. Левіт (Комісія з цінних паперів та фондової біржі США), «ми стаємо свідками поступової, але суттєвої ерозії якості фінансової звітності. Зона шахрайства занадто велика. Доходи компаній стають скоріше бажаними для керівництва, аніж реальними» [11]. Економіко-соціальне середовище, в якому функціонують суб'єкти господарювання, зазнало суттєвих змін, спричинених світовою фінансово-економічною кризою, висуває більш жорсткі вимоги щодо достовірності фінансової інформації, яка оприлюднюється.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання достовірності фінансової інформації було об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: Ф.Ф. Бутинець, М. Біллінгс, М.О. Блатов, У.Дж. Венц, Х. Девід, Т. Данфі, С. Зефф, Ф. Махлуп, В.М. Рябов, К. Ноубс, Я.В. Соколов, Дж.Т. Уеллс, І.В. Утренкова та ін.

Цілі статті. Метою дослідження є дослідження умов забезпечення та причин порушення достовірності фінансової звітності.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування та представлення достовірної фінансової звітності є формою зворотного зв'язку, завдяки якій суб'єкт, який управляє системою, отримує необхідну інформацію про її реальний стан для правильної оцінки фактичного стану підприємства та результатів господарської діяльності. З цього приводу правильно зазначає В.М. Рябов: «обговорення практично кожної проблеми бухгалтерського обліку пов'язане з підвищенням достовірності інформації, що формується» [7, с. 201].

З філософської точки зору, достовірність визначається як властивість інформації бути правильно сприйнятою, ймовірність відсутності помилок [10, с. 246], форма існування істини [4, с. 164], тобто достовірність означає певну обґрунтованість, доказовість, безспірність знання про будь-що, надійність інформації.

В системі бухгалтерського обліку достовірність – це вимога до бухгалтерської звітності, яка полягає в тому, що звітність повинна представляти правдиве й повне уявлення про майновий та фінансовий стан підприємства, а також про фінансові результати його діяльності.

Зазначимо, що достовірність в бухгалтерському обліку можна визначати з двох позицій:

1) достовірною є бухгалтерська звітність, сформована і складена за правилами, встановленими нормативними або іншими регулюючими облік документами;

2) достовірною є бухгалтерська звітність, яка містить надійні, обґрунтовані дані, характеризується відсутністю помилок та може бути правильно сприйнятою користувачами.

На основі визначених підходів до розуміння достовірності фінансової звітності окреслимо їх наступним чином: перший підхід можна трактувати як нормативно-регульований, другий – передбачає відповідність фінансової звітності фактичному стану господарської діяльності, що досягається за допомогою застосування професійного судження та вираження професійної думки бухгалтера при складанні фінансової звітності («true and fair view»).

Перший підхід переважає в країнах з континентальною моделлю бухгалтерського обліку (в першу чергу, Німеччині, Франції), які характеризуються переважно нормативним регулюванням розкриття фінансової інформації. Даний підхід, в своїй основі, викликає високий ступінь довіри користувачів. Разом з тим, йому властиві й певні недоліки, зокрема: в нормативних документах навіть теоретично неможливо передбачити всі суттєві та несуттєві аспекти господарської діяльності підприємств.

Другий підхід характерний для країн англо-американської моделі обліку (зокрема, США, Великобританії, Канади, Нідерландів) і застосовується при формуванні фінансової інформації та її представленні відповідно до економічної сутності господарських операцій, які мають місце на підприємстві, а не за їх юридичною формою. Даний підхід покладений в основу норм, передбачених в МСФЗ (IAS/IFRS). Основним недоліком даного підходу є значне зниження можливості перевірки облікових даних.

Прийняття заінтересованими користувачами рішень на основі фінансової звітності беззаперечно пов'язане з інформаційним ризиком, який виникає і має місце через наявність обмежень, що впливають на якість інформаційних потоків, на основі яких приймаються управлінські рішення. До таких обмежень належать: неможливість адекватного сприйняття фінансової інформації некваліфікованими користувачами; упередженість облікової інформації, вплив рівня суттєвості інформації на прийняття управлінських рішень тощо.

У даному контексті М.Ю. Брюханов обґрунтовує неможливість формування достовірної, неупередженої та надійної фінансової звітності через те, що «система бухгалтерського обліку постійно вдосконалюється та має місце постійна зміна існуючої нормативної бази» [2, с. 31].

Основні фактори, що впливають на достовірність фінансової звітності, узагальнені у табл. 1.

Таблиця 1

Прояви факторів на достовірність фінансової звітності

Фактор впливу	Зовнішній прояв	Внутрішній прояв
Інформаційний	Наявність програмних продуктів бухгалтерського обліку	Розголошення конфіденційної бухгалтерської інформації, рівень програмного забезпечення системи бухгалтерського обліку
Політичний	Нестабільність соціально-політичної ситуації в країні, податкові перевірки	–
Нормативно-правовий	Рівень державного втручання, регламентація обліку та звітності	Невідповідність облікової політики прийнятим нормам та стандартам, особливостям діяльності підприємств
Людський фактор	Корупція, дії конкурентів	Низький професійний рівень, свідоме/несвідоме порушення принципів обліку, шахрайство, професійне судження
Фінансовий	Інфляційні процеси, зміни валютних курсів	Наукові розробки в сфері оцінки та аналізу фінансових показників
Організаційний	–	Організаційна структура, організація бухгалтерського обліку і звітності на підприємстві

Важливість окреслення факторів вбачаємо в можливості зниження їх впливу на достовірність показників фінансової звітності.

Якість фінансової інформації, яка, передусім, оцінюється через її достовірність, підлягає впливу ряду умов та середовища, в якому формується облікова інформація.

Узагальнюючи множину факторів, які прямо або опосередковано впливають на рівень достовірності фінансової звітності, І.В. Утренкова [9, с. 145] виділяє дві їх групи: суб'єктивні (недостатня кваліфікація персоналу; недостатність кількісних і аналітичних показників; відсутність документального оформлення господарських операцій; невідповідність обліку і звітності нормативній базі; варіантність представлення інформації; свідоме викривлення даних) та об'єктивні (множинність оцінок; варіантність розрахункових алгоритмів).

При цьому важливо вказати на роль у формуванні достовірної фінансової звітності таких умов, як вчинені злочини, спрямовані на юридичну особу, до яких відносять крадіжку, шахрайство, привласнення і

розтрату.

Крадіжка може бути здійснена особою, яка не є співробітником підприємства, або особою, яка несе матеріальну (повну або обмежену) відповідальність за привласнені цінності. Крім привласнення матеріальних цінностей крадіжка включає й дії з приховування слідів злочину. За виключенням випадків, коли для приховування слідів злочину вживаються дії з заміни, виправлення або знищення доказів, на показники фінансової звітності крадіжка безпосередньо прямого впливу не здійснює. На достовірність інформації фінансової звітності прямо впливають тільки факти навмисного приховування слідів злочину, коли фактичні (реальні) дані замінюються фіктивними, підробленими.

У випадку привласнення та розтрат матеріальних цінностей, які здійснюються працівниками підприємства або його контрагентами, можливість приховування таких дій визначає певний рівень впливу на достовірність фінансової інформації.

Специфічним економічним злочином є шахрайство, що може здійснюватися як працівниками, так і зовнішніми по відношенню до підприємства особами. Такі характеристика шахрайських дій, як обман, зловживання довірою, планування приховування злочинних дій, визначають суттєвий вплив на достовірність показників фінансової звітності.

Шахрайства в бухгалтерському обліку мають різні прояви, одним з яких є фальсифікація фінансової звітності. Слід зазначити, що фальсифікація фінансової звітності має значні наслідки на розвиток та функціонування ринку капіталу, довіру його учасників до інформації, яка розкривається в фінансовій та підлягає оприлюдненню.

Проблема фальсифікації за сучасних умов глобалізаційних перетворень постає по-новому. Принципово новий її характер визначається стрімким розвитком глобального фондового ринку та наслідками фінансових криз. Фальсифікація фінансової звітності розглядається не як проблема окремого суб'єкта господарювання, вона виходить на наднаціональний рівень. А досягнення економічної ситуації, яка б відповідала корисливим інтересам суб'єктів господарювання, спрямовується проти інтересів інституту держави та суспільства.

На основі дослідження підходів до трактування поняття «фальсифікація» можливо виділити наступні її ознаки:

- 1) фальсифікація фінансової звітності, як і будь-які інші шахрайські дії, є навмисною дією для обману людини або групи людей;
- 2) фальсифікація фінансової звітності наносить її користувачам певну шкоду;

3) фальсифікація фінансової звітності – це найчастіше дія або бездіяльність, сутність якої полягає або в формальному застосуванні бухгалтерських стандартів, або в ухиленні від застосування норм бухгалтерських стандартів в процесі підготовки фінансової звітності та розкриття фінансової інформації.

Таким чином, фальсифікація фінансової звітності є умисним викривленням, спотворенням інформації в фінансовій звітності з метою обману зовнішніх або внутрішніх користувачів.

Фальсифікація фінансової інформації здійснюється різноманітними способами, які можна класифікувати за наступними схемами: завищення вартості активів; заниження вартості зобов'язань; заниження витрат; завищення доходів; створення тимчасових різниць (в одному періоді завищення доходів, а в іншому – їх заниження); неправильна класифікація балансових статей (з метою впливу на коефіцієнти ліквідності та інші фінансові показники); неналежне розкриття фінансової інформації (відсутність повної інформації у примітках до фінансової звітності або її викривлення); змішаний (комбінований) спосіб.

Фальсифікація фінансової звітності призводить до ряду негативних наслідків, зокрема, зниження довіри учасників фондового ринку та суспільства в цілому до показників фінансової звітності, підвищення витрат суб'єкта господарювання на страхування, зниження продуктивності праці, спад моральних якостей працівників, знецінення ділової репутації.

На фальсифікацію фінансової звітності впливають фактори, які в економічній літературі розглядаються як макро-, так і макрорівня. Фактори макрорівня включають політико-економічні, соціально-культурні та галузеві особливості. До факторів макрорівня відносяться фінансово-економічний стан компанії, виробничий потенціал, корпоративні взаємовідносини, кваліфікація, репутація та морально-етичні якості керівництва компанії [2, с. 31].

Існування різних видів фальсифікації звітності широко обговорюється в науковій економічній літературі. Так, Н.І. Петренко стверджує, що «називаючи звітність підприємства за певний період викривленою, прикрашеною або спотвореною, спеціалісти мають на увазі одне і теж: звітність не правильно відображає господарські операції, що відбулися, містить неточні показники, відображає у спотвореному вигляді фінансовий стан підприємства або складена з порушенням певних вимог, проте дані поняття не є синонімами. Прикрашену звітність слід вважати одним із видів спотвореної чи викривленої звітності. Зазвичай необхідність у такій звітності виникає у акціонерних товариствах,

підприємств, які бажають залучити додаткові кошти. Протилежною прикрашеній звітності є звітність, що відображає збитковість підприємства, фінансове становище, що є гіршим, ніж насправді. Метою такої звітності є ухилення від сплати податків, здійснення виплат дивідендів акціонерам. «Перекрученими» або «завуальованими» доцільно називати дані бухгалтерського обліку. Це є способи фальсифікації звітності» [5, с. 122].

Як показує практика застосування норм бухгалтерських стандартів (як національних, так і міжнародних), існує багато можливостей для фальсифікації фінансової звітності, оскільки межа між прагненням обрати найкращу, найбільш доцільну альтернативу (спосіб, метод) для розкриття справедливої та повної інформації та фальсифікацією не є чітко визначеною.

Фальсифікація фінансової звітності можлива за наступних передумов: наявності фактора ризику; існування можливості для здійснення фальсифікації; відсутність високих морально-етичних принципів суб'єкта, який схильний до фальсифікації.

Вчасне виявлення фальсифікації фінансової звітності досягається за рахунок здійснення наступних процедур:

- 1) ознайомлення з фінансовою звітністю та обліковою політикою суб'єкта господарювання;
- 2) визначення зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на достовірність фінансової інформації, оцінка ризику фальсифікації фінансової звітності;
- 3) дослідження системи внутрішнього контролю на предмет наявності можливостей здійснення шахрайства з фінансовою звітністю;
- 4) проведення аналітичних процедур для виявлення незвичайних взаємозв'язків та тенденцій, що можуть бути ознаками шахрайства;
- 5) розробка спеціальних контрольних процедур, спрямованих на виявлення шахрайських дій та концентрація уваги на тих, що мають найбільш суттєвий вплив на достовірність розкриття інформації в фінансовій звітності..

Зазначимо, що незаконне привласнення активів зумовлює відповідне спотворення показників фінансової звітності: об'єкт матеріальних цінностей відображається у складі активів. В подальшому виявлення фактичної відсутності активу в ході інвентаризації призводить до необхідності його перекваліфікації і відображення у складі витрат звітного періоду або включення до складу дебіторської заборгованості (якщо ймовірним є її стягнення). Вплив різного роду розкрадань на достовірність звітності є особливо суттєвими у випадках навмисного

приховування слідів та наслідків скоєних злочинів, оскільки оригінальні первинні документи підмінюються сфальсифікованими.

Щодо корупції, то до неї відносять хабарництво, економічне вимагання, інші види комерційного підкупу. Хоча, комерційні підкупи призводять до опосередкованого спотворення показників бухгалтерської звітності, разом з тим, в їх результаті можуть бути вчинені інші протиправні дії винної особи, що прямо вплинуть на рівень достовірності облікової інформації.

Висновки. На основі проведеного дослідження доцільним є окреслення двох проявів недобросовісних дій на достовірність показників фінансової звітності: а) прямий – в результаті дій, спрямованих безпосередньо на майно (активи) юридичної особи (до яких відносимо крадіжку, шахрайство, розтрату, привласнення); б) непрямий – в результаті дій, спрямованих на задоволення інших корисливих інтересів. Непрямий вплив на достовірність звітності спричиняють незаконне привласнення активів (тобто, дії, які безпосередньо спрямовані на майно (активи) юридичної особи) та корупція (дії, спрямовані на задоволення інших корисливих інтересів).

Подальших досліджень потребують питання нівелювання впливу виявлених факторів на достовірність фінансової звітності, забезпечення вчасного виявлення та попередження шахрайських дій в бухгалтерському обліку.

1. Брюханов М.Ю. Искажения в финансовой отчетности: как выявить мошенничество / М.Ю. Брюханов // Финансовый директор. – 2006. – № 6. – С. 30–37.
2. Брюханов М.Ю. Риск фальсификации финансовой отчетности: Классификация и описание факторов и моделирование / М.Ю. Брюханов // Вестник ТГУ. – № 11 (55). – 2007. – С. 30–37
3. Зак Дж.М. Справедливая отчетность – соблазны манипулирования отчетностью. Новые глобальные риски и методы их выявления / Дж.М. Зак / Пер. с англ. – М.: Маросейка, 2011. – 230 с.
4. Начала современного естествознания: тезаурус / В.Н.Савченко, В.П.Смагин. – Ростов н/Д.: Феникс, 2006. – 336 с.
5. Петренко Н.І. Методика аудиту фінансової звітності та шляхи її удосконалення / Н.І.Петренко // Вісник ЖДТУ. – №1 (51). – С. 121–127.
6. Рабошук А.В. Професійне судження бухгалтера: проблеми застосування / А.В.Рабошук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Серія «Економічні науки». – Ч. I. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – № 1(31) – С. 156–159.
7. Рябов В.М. Достоверность как императив финансовой отчетности в условиях развития кластерной политики / В.М.Рябов // № 1 (1). – Том II. – 2010. – С. 201.
8. Уэллс Дж.Т. Справочник по выявлению и предупреждению корпоративного мошенничества / Пер. с англ. под науч. ред. М.С.Суханова / Дж.Т.Уэллс: Маросейка, 2008. – 480 с.
9. Утренкова И.В. Достоверность бухгалтерской (финансовой) отчетности в условиях

финансового кризиса / И.В.Утренкова // Международный бухгалтерский учет. – 2009. – №2 (9). – С. 145.

10.Философский энциклопедический словарь. / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 657 с.

11.Leuz C. IAS versus U.S. GAAP: Information Asymmetry-based Evidence from Germany's New Market / C.Leuz // Journal of Accounting Research. – 2003. – No. 41. – P. 427-445.